

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS”
CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ORTODOXĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT

**LIBERTATE ȘI RESPONSABILITATE
MORALĂ ÎN VIAȚA CREȘTINULUI**

REZUMAT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PR. PROF. UNIV. DR. DUMITRU RADU**

**DOCTORAND:
PR. BOICIUC MODEST DĂNUȚ**

**CONSTANȚA
2012**

Omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu Însuși rațional și liber : Conștiința și libertatea îl definesc pe om ca și spirit¹. („*Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră...*” Facere 1, 26). Prin căderea în păcat, omul și-a păstrat chipul, dar a pierdut asemănarea cu Făcătorul lui, adică a pierdut tocmai acea posibilitate de a ajunge la unirea cu El, conform voii Lui. Odată cu Întruparea Cuvântului Cel Veșnic, Cel Imuabil, Cel Inefabil (și am putea adăuga atâtea apelative subliniindu-I măreția!), sensul pentru care existăm devine acela de-a crește în Trupul Său, în Trupul mistic care este Biserica. Întruparea Mântuitorului nostru Iisus Hristos „așează istoria sub semnul cristificării universale”². Acest Trup Tainic al Domnului este până în zilele noastre adevăratul subiect al existenței noastre și creșterea lui devine singura rațiune de a fi a creștinilor. Privită diacronic istoria omenirii începe cu primii oameni și evoluează până la „omul recent”, după expresia unui scriitor contemporan.

Din mărturiile Scripturii reținem că protopărinții noștri trăiau în rai având o viață apropiată de Creatorul, fiind *împreună* cu El, zidiți *din*

¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu , Creație și Providență , în „Îndrumător bisericesc”, nr. VII , 1988 , Ed. Episcopiei Buzăului , p. 40.

² Paul Evdokimov, L’Orthodoxie , Desclée de Brower , Paris , 1979, p. 36.

Dragostea Lui și chemați la împlinirea *întru* El. Având perspectiva nemuririi și a îndumnezeirii, conștientizând că sunt fapăturile lui Dumnezeu, pe Care-L vedeau, cu care vorbeau și cu care se sfătuiau. De exemplu cuvintele: „*Am auzit glasul Tău...*” (Facere 3, 10) nu reprezintă o trimitere simbolică la prezența lui Dumnezeu, ci arată o situație clară de viață în Eden, dovadă fiind și sfătuirea de dinainte când Adam a pus nume la toate „*fiarele câmpului și toate păsările cerului*” aduse la el „*ca să vadă cum le va numi*” (Facere 2, 19).

În existența pământească se concretizează relația specială, dialogică a omului, ca persoană morală, cu Dumnezeu, care este o Treime de Persoane, dar și cu semenii, de aproape sau de departe. De aceea existența omului pe pământ este un efort continuu și sinergic, o tensiune existențială ascetico-harică, pentru redescoperirea și actualizarea chipului nemuritor a lui Dumnezeu din om de la creație, întunecat de păcatul neascultării și pentru redobândirea asemănării cu El, posibilitate oferită prin chenoza și opera răscumpărătoare de slujire a Fiului lui Dumnezeu, întrupat în istorie, Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul, pentru toți oamenii, din toate timpurile și locurile³.

După prezentarea problematicii legate de

³ Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, Spiritualitate și slujire la Sfinții Trei Ierarhi, în S.T., (1974), nr. 3-4, p. 183.

Dumnezeu și creație se impune determinarea libertății și responsabilității persoanei umane față de creație. Chestiunea libertății și a responsabilității trebuie văzută într-o altă optică decât cea care ne-ar limita la o perspectivă lumească, adică printr-o concepție care ține cont de perspectiva veșniciei. Se spune adesea că omul se găsește închis într-un univers tridimensional. Libertatea ar putea fi definită ca o a patra dimensiune, spațială și temporală în același timp, simbolizată de scara lui Iacob, ridicată de pe pământ și al cărei vârf atinge cerurile și pe care îngerii lui Dumnezeu urcă și coboară (Facere 28, 12)⁴. Fără a ne propune să prezentăm sub toate aspectele multitudinea de probleme pe care le implică libertatea și responsabilitatea omului în creație, putem totuși să descriem legătura dintre ele, să arătăm consecințele pe care le generează și să analizăm câteva aspecte legate de păcat și eliberarea de păcat (mântuirea).

⁴ Despre aceste realități : Dominique Beaufils , *Ta foi t'a sauvé*», approche orthodoxe de la maladie et de la mort, préface d'Olivier Clément, Desclée de Brouwer, Paris, 1996 , p. 32. Acest autor afirmă că „ a patra dimensiune ” este ziua a șaptea, cea care ne poartă de la ziua a șasea la ziua a opta. Ziua a șasea aparține timpului „nedesăvârșirii”, legat de situarea stelelor unele față de altele, „cronosul terestru al necesității” în care „lumea a fost aruncată prin căderea omului” (Constantin Andronikof, op. cit., p. 28) și căruia omul îi rămâne supus și în care ajunge chiar să-și caute determinările în afara lui Dumnezeu, uitând că El este Cel care ține stelele: „Stai soare, deasupra Ghibeonului și tu, lună, oprește-te deasupra văii Aialon” (Iosua 10, 12); și tot El este Cel care le dă măreția: „Mărirea înălțimii este curăția cerului, întru arătarea slavei Domnului... După pravila Celui Sfânt, ele stau în rânduiala lor și nu obosesc în străjile lor” (Înțelepciunea lui Isus Sirah 43, 1 și 12).

Omul modern, contemporan sau post-modern, cum ne place să-l autodefinim, rezultat al liberalismului și scientismului secolului al XIX-lea, impresionat de propriile invenții, copleșit de "minunile" tehnice pe care le-a realizat, a crezut că el e suficient sieși, că toate pretențiile lui sunt justificate, că n-are nicio restricție.⁵ Cu ajutorul științei și tehnicii, omul poate domina parțial lumea, "dar fără Dumnezeu nu se poate domina pe el, pierde dimensiunea spirituală a existenței și devine violent, sălbatic și exploziv..."⁶ Prin autonomizarea sa, omul îl neagă pe Dumnezeu, negându-se pe sine însuși și autodistrugându-se.⁷

Libertatea, așa cum este înțeleasă în creștinism, înseamnă mai întâi dezrobirea de păcat, adică transformarea veșmântului de piele în asemănarea cu Dumnezeu, veșmânt care „o dată transfigurat își va găsi locul în împărăția cerurilor”⁸. Un alt aspect legat de libertate, dincolo de terminologia și conotațiile sociale, teologice sau de oricare altă natură, este acela că se definește cel mai bine atunci când ne raportăm la

⁵ Coriolan Gheție, Omul creștin, în rev. Teologie și Viață, nr. 8-10/1992, p. 184; Petre Țuțea, Bătrânețea și alte texte filozofice, Ed. Viitorul Românesc, București, 1992, p. 111.

⁶ Pr. prof. dr. Dumitru Gh. Popescu, Teologie și cultură, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1993, p. 74.

⁷ Panayotis Nellas, Omul - animal îndumnezeit, trad. Diac. Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. 23.

⁸ Olivier Clément, Questions sur l'homme, Stock, 1982, p. 206.

patimile⁹ vieții cotidiene. Libertatea este reală atunci când este interioară omului, adică atunci când este direcționată spre Dumnezeu¹⁰. Lipsa libertății interioare aduce cu sine nemulțumirea de tot ceea ce este în jur, insuflă și întreține grave abateri, iar atunci omul devine pătimăș în trup și în suflet¹¹. „Tot prin cel rău nevoile omenești nu-și află decât o satisfacție continuu insuficientă, astfel încât omul rămâne flămând, împărțit între nostalgia trecutului și dorințele de viitor.

În sens lingvistic responsabilitatea poate fi civilă, penală și morală. Pentru toate aceste aspecte este nevoie să fie îndeplinite anumite condiții:

⁹ „Consumul în exces poate fi și de natură alimentară, dar poate fi legat și de patimi sau, mai precis, de sex. Este uimitor de constatat în ce mare măsură comportamentul alimentar are implicații asupra acestor patimi sau este cel care le vădește, așa cum au arătat deja în mod just Sfinții Părinți ai Bisericii. Sexul, la rândul-i, poate la fel ca și comportamentul alimentar, să fie un echivalent compensatoriu al unei probleme psihice. Ceea ce am putea numi «bulimia sexuală» poate fi foarte bine un mod de refulare a unei deprimări profunde dar este și o respingere a pocăinței. Avem un exemplu foarte grăitor cu «libertinajul sexual» și cu consecințele lui patologice dezastruoase, mai ales sida, în fața cărora avem de-a face cu un refuz categoric de schimbare a comportamentului” (Dominique Beaufils, op. cit., p. 78).

¹⁰ Saint Macaire, *Les Homélies spirituelles – Le Saint-Esprit et le chrétien*, traduction française avec Introduction par le Père Placide Deseille, Spiritualité Orientale, no. 40, Abbaye de Bellefontaine, 1984, p. 260.

¹¹ „Credința în Dumnezeu cel bun și milostiv, credința că El se află mai presus de orice desăvârșire, atrage harul în suflet și atuncia nu-și mai găsește loc simțământul îngreuietor al dependenței, căci sufletul iubește pe Dumnezeu ca pe Însuși Tatăl lui și trăiește prin El” (Arhimandritul Sofronie, op. cit., p. 4).

existența unei legi sociale sau morale, deplinătatea facultăților mentale a persoanei și, evident, a libertății acesteia. Din punct de vedere creștin însă icoana responsabilității omului comportă trei dimensiuni: raportarea la Dumnezeu, la semenii și la sine însuși. În primul rând este esențial ca în fața lui Dumnezeu fiecare om să își dea seama că are o mare responsabilitate, legată atât de sufletul său, dar și de trupul său care este templu al Duhului Sfânt (I Corinteni 3, 16). În al doilea rând este importantă și responsabilitate față de semenii, deoarece iubirea față de Dumnezeu capătă expresie prin modul de relaționare cu cei din jurul nostru.

Responsabilitatea este în esență „religioasă”, pentru că ea nu este o simplă atitudine. Nu se poate accepta faptul ca omul să nu-și re-cunoască originea dumnezeiască, să nu-și știe chemarea și misiunea sa în lume, oricât de decăzut ar fi. Există, într-adevăr, o responsabilitate „întoarsă pe dos”, adică ceea ce Părinții Bisericii au numit *potrivnicia* față de Dumnezeu și față de bine redată în limba română prin termeni construiți cu prefixul negativizant „i”: *i-responsabilitate*, *i-maturitate*, *i-rațional* și alții asemenea. Există, așadar, de la creație, o legătură directă între Dumnezeu, om și cosmosul întreg, dar și de reciprocitate între om și creație, care face ca el să depindă de natură în aceeași măsură în care natura depinde de el. „Degradarea acestui raport de reciprocitate dintre oameni pe de o parte și dintre

aceștia și creație pe de altă parte, îl regăsim în cazul unor anumite boli sau infirmități și în consecințele ecologice ale acestei voințe păcătoase de stăpânire a naturii în legătură cu care am arătat importanța puterii ei patogene”.

Se poate concluziona aici că fiecare dintre noi este destinatarul unui mesaj de responsabilizare din partea lui Dumnezeu care trebuie actualizat în orice lucrare din viață, în rostirea fiecărui cuvânt, în înfîrșirea fiecărui gând.

Libertatea și responsabilitatea în orice act săvârșit de om se împlinesc printr-o deplină conștientizare a stării lui în fața lui Dumnezeu. Un aspect esențial este situarea semantică a celor două cuvinte analizate pe axa trăirii lumești sau a celei spirituale. Este limpede că libertatea de exprimare, de mișcare corelate limitat, cu viețuirea în lume, adică exterioară ființei autentice a omului, nu e suficientă și nici mulțumitoare. Libertatea fizică nu înseamnă de cele mai multe ori și libertate psihică, sufletească, reală. Și, la fel, libertatea psihică poate consta prea adeseori într-un refugiu într-o lume a iluziilor, în imaginar. Închiderea în iluzoriu, poate duce la tulburări psihologice precum mitomania, atunci când ființa se închide într-un univers artificial. Și oare câți oameni nu se mulțumesc cu ceea ce simt ei ca experiență cotidiană, fără să se mai îngrijească de adevărata cale a vieții lor? Această stare este posibil să se agraveze până să ajungă o adevărată nebunie, să

inducă și tulburări psihice grave de tip nevrotic sau psihotic¹² iar astfel se ajunge la iresponsabilitate.

Conform referatului biblic de la Facere 1, 26 omul este creat după chipul lui Dumnezeu. Fiind creat „după chipul și spre asemănarea” cu Părintele său ceresc, omul sau natura umană nu poate fi definită exhaustiv și cu exactitate, nu poate fi închisă, limitată. Dumnezeu este mai presus de orice definiție, El este „Taina vieții” și tot așa devine și omul, care se împărtășește de această Taină suprafirească.”

Toți Sfinții Părinți au recunoscut în crearea omului „după chipul” lui Dumnezeu măreția unică și negrăită a Lui, văzând în aceasta „un accord primordial între ființa omenească și ființa dumnezeiască”¹³. De aceea Sfântul Grigorie Palama zice: „Singur omul dintre toate cele pământești și cerești a fost zidit după chipul Ziditorului, ca să privească spre El și să-L iubească, și să fie cunoscătorul singur al Aceluia iar prin credință, prin înclinarea și dragostea față de El să-și păstreze frumusețea sa”¹⁴.

¹² „Nevroza este o perturbare psihică determinată de o realitate trăită necorespunzător. Psihoza este indiferența în fața a ceea ce este ireal sau fals. Într-un limbaj simplu se poate spune că nevroticul este perturbat de faptul că doi și cu doi fac patru, iar psihoticul este cel ce crede că doi și cu doi fac cinci și asta îi rămâne indiferent” (Dominique Beaufils, op. cit., p. 87).

¹³ Vladimir Losky, Teologia mistică a Bisericii de Răsărit, trad. Pr. Prof.

Vasile Răducă, Ed. Bonifaciu, București, 1998, p. 101.

¹⁴ Sfântul Grigorie Palama, Despre cunoașterea naturală..., în „Filocalia”, vol. VII, trad. cit., p. 434.

Gândirea juridică romană a reținut această disponibilitate publică a termenului «persoană» și a investit-o cu un sens mai aparte, aplicându-l mai întâi individului uman; în varia raporturi, individul uman se ex-pune social în varia persoane, dar sub aspect juridic este numai persoană titulară de drepturi și obligații civile (în sensul roman al cuvântului «civile»). Dreptul roman a acordat diferențiat calitatea de persoană-în-drept, sub anumite condiții, astfel încât sclavii - de pildă - nu se bucurau de ea; numai cetățeanul, om liber, era *persoană-în-drept, titulară de capacitate juridică*.

Vremurile moderne socotesc *persoană* omul individual în sensul de ființă dotată cu rațiune și conștiință; el, acest om, nu poate să nu fie persoană, tocmai pentru că arată atâtea și atâtea persoane. Psihanaliza se străduiește să dea la o parte măștile pe care le adoptă și le tot schimbă individul uman, urmărind să-l pună pe acesta față cu ființa sa profundă, cu autentica sa personalitate. În dreptul pozitiv individul uman este considerat persoană: fizică, în raporturi civile; infractor, în raporturi penale; funcționar - în raporturi administrative etc.

Persoana se realizează în libertate, ea se deschide în mod liber harului care stăruie în secret asupra oricărui suflet, fără să-l constrângă cumva. „Spiritul nu generează nici o voință care să i se opună.” „El nu transformă prin îndumnezeire, decât

pe cea care vrea¹⁵. Persoana poate simți o mare îngrijorare, dar aceasta provine din ceva arbitrar, mereu cu puțință și care o pândește, căci poate refuza viața, poate spune un nu existenței. Omul oscilează, în fiecare clipă, între ființa propriei sale realizări și întoarcerea în neantul de unde a fost adus la existență, între „a se goli” sau „a se împlini”: aceasta este riscul cel mare și nobil al oricărei existențe.

Textele Sfintei Scripturi indică diferite responsabilizări pe care Dumnezeu le impune poporului său, dar și căi deosebite prin care îi constientizează pe oameni despre răspunderea pe care aceștia o au față de El, față de semenii și față de lume. Încă de la Adam se descoperă adevărul că, deși omul păcătuiește și adeseori persistă în starea de răutate, fiind chiar copleșit și depășit de responsabilitatea proprie, el o posedă pe aceasta ca pe un dar și dat ce așteaptă să fie activat. Nu avem aici fatalitatea impunerii din partea divinității a unei situații fără ieșire, cât constientizarea umanității despre contribuția ei la intrarea răului în lume și la perpetuarea prezentei și lucrării lui în creație. Textele vechi testamentare indică și o permanentă grijă a lui Dumnezeu în a educa sentimentul de responsabilitate al oamenilor, descoperindu-Se ca un adevărat Părinte, prin îndrumările și „asistarea” apropiată a creaturilor sale,

¹⁵ Filocalia, traducere din grecește de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, ediția a II-a, vol. III, Editura „Harisma”, București, 1994, p. 53

manifestate prin permanentele recomandări: „Faceți...”, „Nu faceți...”, „Alegeți...” etc¹⁶. Un alt mijloc de sensibilizare a conștiinței răspunderii îl reprezintă atenționările, încercările, suferințele, catastrofele, folosite mai ales de către profeti ca argumentare în asumarea de către israeliți a greșelilor făcute și a urmărilor acestora pentru ei pentru întreaga viață socială. Însăși ideea de a-i adresa un răspuns omului și, cu atât mai mult lui Dumnezeu, este asociată cu răspunderea pe care o implică revendicarea chemării celeilalte persoane, manifestate prin cuvântul ei sau prin autoritate: „Ce să-i răspundem noi...?” (Fc 44, 16; 45, 3); „Dacă-ti vor răspunde cu pace...” (Dt 20, 11). Persoana se simte responsabilă să-I ofere un răspuns potrivit lui Dumnezeu, atunci când El îl va cere: „Ce-o să mă fac când Domnu-mi va cere socoteală?/, sau, de va fi întrebare, ce oare voi răspunde?”

Puține întrebări din teologie interesează atât de direct viața credincioșilor obișnuiți ca cea referitoare la relația dintre har și liberul arbitru. În calitatea noastră de creștini, știm că trebuie să căutăm a-L mulțumi pe Dumnezeu și a ne supune poruncilor Sale; și totuși, credem de asemenea că El ne ajută într-o asemenea măsură, încât a gândi că *noi I-am făcut* pe

¹⁶ Vocabular de Teologie Biblică , Ed. Arhiepiscopiei Romano - Catolice de București , București , 2001, p. 634.

plac prin propriile noastre eforturi, fără ajutor din partea Lui, ar fi un act de mândrie. Există deja, dacă nu o contradicție fățișă, cel puțin o tensiune considerabilă între aceste două credințe. Această tensiune se amplifică și mai mult când luăm în considerare și convingerea, adânc înrădăcinată în Sfânta Scriptură, că mântuirea este, într-un anume sens, rezultatul unei alegeri divine¹⁷. Domnul nostru Iisus Hristos afirmă, în al șaselea capitol al Evangheliei după Ioan, că „tot ce-Mi dă Mie Tatăl, va veni la Mine" (6, 37), iar câteva versete mai departe: „nimeni nu poate veni la Mine, dacă nu-l va atrage Tatăl, Cel ce M-a trimis" (6, 44). Luate împreună, aceste două afirmații par să spună că a fi chemat de Tatăl este o condiție în același timp necesară și suficientă pentru a veni la Hristos (Care, aici, este echivalent cu mântuirea). Totuși, în același capitol, Hristos îi și sfătuiește pe ascultătorii Săi, ca și cum alegerea le-ar aparține. El îi îndeamnă astfel: „Lucrați nu pentru mâncarea cea pieritoare, ci pentru mâncarea ce rămâne întru viața veșnică" (6, 27), iar când aceștia Îl întreabă ce trebuie să facă pentru a săvârși lucrurile lui Dumnezeu, El le răspunde: „Lucrul lui Dumnezeu acesta este, să credeți în Cel pe Care El L-a trimis" (6, 29). Aparent, deși a fi ales de Dumnezeu este, în același timp, necesar și suficient pentru mântuire,

¹⁷ David Bradshaw, Sfântul Ioan Gură de Aur - Despre har și liberul arbitru, trad. de Asist. Univ. Dr. Adrian Podaru, în Studia U.B.B. Theologia Orthodoxă, nr. 2, 2010, p. 247.

acest lucru nu exclude necesitatea propriei noastre alegeri, ba chiar a propriei noastre „lucrări”. Foarte confuz, nu-i așa? Se pare că voia Tatălui este singura cauză a mântuirii noastre, dar și că noi înșine suntem, într-un anumit sens, cauza acesteia.¹⁸

Ne aflăm aici în fața a două întrebări diferite, dar legate între ele. Prima: în ce fel eforturile noastre de a fi pe placul lui Dumnezeu pot fi compatibile cu faptul că suntem dependenți total de ajutorul lui Dumnezeu? A doua: cum se poate ca mântuirea noastră să fie în același timp determinată de alegerea lui Dumnezeu și dependentă de răspunsul nostru liber? În ceea ce privește cea de-a doua întrebare, Sfânta Scriptură complică și mai mult lucrurile, afirmând că alegerea lui Dumnezeu a fost, într-un anume sens, stabilită din veșnicie. În Epistola sa către Efeseni, Sf. Ap. Pavel spune că Dumnezeu „ne-a și ales întru El [adică în Hristos] mai înainte de întemeierea lumii, pentru ca-ntru iubire să fim în fața Lui sfinți și fără prihană, mai dinainte rânduindu-ne ca, după buna socotință a voii Sale, întru El prin Iisus Hristos să ne înfieze” (1, 4-6). Această învățătură face și mai dificilă cea de-a doua întrebare, pentru că exclude posibilitatea ca Dumnezeu să-și ducă la împlinire alegerea Sa ca urmare a desfășurării unor evenimente.

Voința este capacitatea de a acționa rațional

¹⁸ Ibidem , p. 248.

pentru realizarea unor scopuri elaborate în mod anticipativ ,pe plan mintal;Ea este un act conștient mai mult sau mai puțin deliberat executat în vederea unui scop simplu sau complex ,apropiat sau îndepărtat.Actul de voință (actul voluntar) e pentru viața socioculturala a omului impregnat axiologic ceea ce instinctul e pentru viața pur biologică.La omul echilibrat mai toate procesele psihice și trasaturile de personalitate sunt voluntarizate ,adică supuse controlului conștient ,principiul realității așa cum îl definește Freud.

Puterea mișcătoare a omului nu se vede doar în faptul că omul se mișcă, ceea ce se întâmplă și animalelor, ci că, se mișcă sau că se poate mișca și altfel decât îl determină instinctele sau diversele condiționări - biologice, sociale.

Acesta este motivul pentru care Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că dacă toate faptele din lumea văzută sunt „purtate” de Dumnezeu după programul Său, rațiunea pe care le-a întipărit-o, omul „se mișcă” după cum vrea.

Cu alte cuvinte, voința omului (gr. *thelima* sau *thelesis*) este liberă(gr. *antexousion*). Persoana este domeniul prin excelență a libertății și numai întrucât e purtător de caracteristici personale sufletul uman și omul întreg poate depăși orice condiționare¹⁹.

¹⁹ Jean - Pierre Longchamp , Science et croyance , Desclee de Brouwer ,

Actul de voință urmărește în mod conștient un scop, un motiv deosebindu-se atât de actul instinctiv care e nativ, nesugestionat într-un fel anume cât și de actul spontan ce se săvârșește fără stimul. Pentru actele conștiente și libere, voința e responsabilă, omul angajându-se în săvârșirea unor fapte cu toată ființa sa și printr-o decizie liberă. În măsura în care voința se decide în săvârșirea unor fapte se disting mai multe feluri de acte voluntare: 1) Actul voluntar necesar-liber; 2) Actul voluntar deplin-nedeplin; 3) Actul voluntar direct-indirect; 4) Actul voluntar pozitiv-negativ; 5) Actul voluntar explicit-implicit.

Voința și libertatea aparțin celui mai problematic și tainic aspect al vieții personale. De aceea nu se poate vorbi de voință și libertate fără a avea în vedere persoana în integralitatea ființei sale. Nu se poate concepe ca o forță separată și independentă de aspectul reflexiv și de cele emotive al activității psihice, cum nu se poate separa nici de motivațiile pe care le are din mediul înconjurător. Activitățile psihice sunt condiționate, se intercondiționează și condiționează la rândul lor. Omul își creează sau, din mulțimea determinărilor, își alege motivele în funcție de care acționează ca ființă inteligentă și liberă. Organul practic din care rațiunea se realizează în natură și în viața umană este voința. Voința, ca formă superioară a activității creatoare este

„funcția psihică prin care ne hotărâm în mod liber, în baza unei deliberări să facem sau să nu facem o acțiune, sau prin care alegem o soluție din mai multe posibile”.²⁰

Omul nu acționează fără scop, voința fiind capacitatea lui de a-și realiza scopurile, învingând obstacolele ce se ivesc în calea realizării scopurilor. Această capacitate reprezintă o calitate a personalității. Dacă prin inteligență omul are față de realitate o atitudine mai mult receptivă și informativă, prin sensibilitate, o atitudine interpretativă, prin voință el are o atitudine reactivă. Voința s-ar putea defini ca puterea sufletească de a lucra în mod conștient și liber. Ea are rolul de comandă în ansamblul puterilor sufletești și trupești. De aceea, nu fără dreptate Descartes a spus: „Inteligența și sensibilitatea sunt ale voastre, dar voința este însuși eul nostru”.²¹

Rațiunea este necesară în tot timpul acțiunii voluntare. Voința, luată singură, este o putere neutră. Rațiunea este aceea care dă voinței principii de orientare, arătându-i ce să facă, cum să facă, de ce să facă, ce mijloace să întrebuințeze, care vor fi urmările, care vor fi greutățile și cum le va întâmpina, ce situații neprevăzute pot interveni și multe altele. Astfel

²⁰ Mitrop. Dr. Nicolae Mladin , Pr. Diac. Dr. Orest Burevski , Pr. Dr. Constantin Pavel , Prof. Diac. Dr. Ioan Zăgreanu , Teologia Morală Ortodoxă , vol I , Ed. Reîntregirea , Alba – Iulia , 2003 , p. 254.

²¹ Idem , Teologia Morală Ortodoxă , vol II , Ed. I.B.M.B.O.R. , București , 1980 , p. 180.

rațiunea face o judecată de valoare asupra obiectului acțiunii. Voința trebuie să asculte tot timpul de lumina rațiunii, altfel cade roabă instinctelor și patimilor. Prin această funcțiune, rațiunea are rol principal în viață. De calitatea cunoașterii depinde în bună parte și calitatea faptelor noastre, căci rațiunea e lumina și ochiul vieții morale. „Dacă ochiul tău va fi curat, zice Mântuitorul, tot trupul tău va fi luminat; iar dacă ochiul tău va fi rău, tot trupul tău va fi întunecat” (Matei, 6, 22-23). De aici și îndemnul Sfântului Apostol Pavel, care zice: Nu vă potriviți veacului acestuia, ci vă prefaceți, prin înnoirea minții voastre, casă cunoașteți care este voia lui Dumnezeu cea bună și plăcută și desăvârșită” (Epistola către Romani, 12;2).²² Dacă cineva ar încerca să exprime mai concis nota caracteristică a ființei umane, ar putea-o numi, cu drept cuvânt, „ființa cunoscătoare”. Această expresie arată, în adevăr, tot ceea ce ființa umană are mai propriu: „cunoașterea”, „năzuința de a cunoaște” și implicit cele trei funcțiuni sufletești: cea rațională, volitivă și afectivă, a căror lucrare se înmănunchează într-un tot unitar. Cunoașterea a fost și va rămâne pentru tot omul din toate timpurile un privilegiu și o permanentă chemare spre zări noi, necunoscute, un factor inepuizabil de progres.

Doamne, Cel singur bogat în milă...care

²² Magistrand Ierod. Irineu Crăciunaș , Rolul voinței în viața morală , în S.T. , nr. 3 – 4 , 1956 , p. 214.

*pedepsești și iarăși tămăduiești și dai pedeapsa cu bunătate și cu iubire de oameni, nu ca să pierzi zidirea mâinilor Tale, ci mai vârtos ca să o aduci la frumusețea cea dintâi și la starea aleasă cea de la început pe care am pierdut-o prin slăbiciunea minții și prin sfatul vrăjmașului...”*²³. Acest citat reflectă foarte bine starea omului din zilele noastre și finalitatea la care ar trebui să ajungă. Apropierea lor este poate surprinzătoare, dar selecția nu este întâmplătoare, pentru că am dorit să subliniez astfel, prin/din contexte diferite, ceea ce urmărește acest studiu: definirea bunei rânduiei din creație în general și din viața creștinului în particular cu libertatea și responsabilitatea care sunt implicate în și de aceasta. Datele spirituale sunt cele esențiale la persoana umană. Formarea voinței, afectivității sau al oricărui alt aspect al structurii omului are în substrat o componentă spirituală - formarea duhovnicească. Acesta este primul nivel, cel de profunzime din structura umană, iar celelalte sunt suprapuse acesteia.

Sfânta Scriptură menționează că Dumnezeu l-a creat pe om cu suflare de viață și cu veșmântul cel de piele (trupul). Suflul vital despre care se vorbește în

²³ „Rugăciunea pentru chemarea milei lui Dumnezeu la toată litia și neputința”, în Molitfelnic, cuprinzând slujbe, rânduiei și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Prea fericitului Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a cincea, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1992, p. 348.

referatul biblic repectiv se asociază clar cu existența spirituală a omului, pentru că se știe că mai înainte de căderea în păcat, Adam era în comuniune desăvârșită cu Dumnezeu. Adam era după chipul Lui: realitate sau existență trupească dar și spirituală. Odată cu căderea în păcat, Adam a primit „*îmbrăcăminte*...” (Facere 3, 21) și a căzut într-o „ruină” sufletească și trupească²⁴. Este important să subliniem faptul că încă de la creație omul a avut o existență spirituală pentru că de aici rezultă principalul obiectiv al existenței sale de după cădere: restaurarea și formarea duhovnicească ca apropiere sau cunoaștere a lui Dumnezeu, dobândire a Duhului Lui. Fiind chemat la înduhovnicire, trăirea omului este un răspuns dat lui Dumnezeu, un act dialogic în care este implicată întreaga zidire văzută și nevăzută. Așadar, existența umană se desfășoară în context material și spiritual, realitatea duhovnicească fiind cea ziditoare care dă sensul și orientarea viețuirii.

Acest context spiritual constituie substanța autentică a multiplelor contexte de viață ale persoanei umane. În acest sens se poate vorbi de macro-contextul care este acela al creștinului ca *fiu al*

²⁴ „Deoarece și noi am fost cândva întru slavă, atunci când petreeceam în rai și apoi din cauza căderii am devenit lipsiți de slavă și umili, «*Dumnezeul nostru ne miluiește*», văzându-ne cum eram și ce am devenit. Pentru aceasta și pe Adam l-a strigat cu glasul plin de milă, zicându-i [...]: «*Unde ești?*», în loc de: în ce ruină te-ai transformat, tu care te găseai la o atât de mare înălțime” (Sf. Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, LA PSALMUL XCIV, traducere de Pr. Dr. N. Căciulă, Ed. Librăriei Teologice, București, 1939, p. 306.

Bisericii. Există de asemenea micro-contexte: contextul familial primar în care se naște și crește ființa umană, contextul educațional-instituțional, contextul familial secund în care omul dă naștere și crește pe alții, contextul profesional etc. Acestea sunt trepte și prilejuri ale evoluției și formării duhovnicești a omului dar pe care el astăzi nu le mai sesizează ca atare, vorbindu-se uneori exclusiv de o formare intelectuală, profesională. Se uită că în orice circumstanță a vieții și oricare ar fi datele concrete, materiale, care o compun, în inima omului este mereu vocea care strigă „Avva, Părinte!”. Dorul duhovnicesc de Dumnezeu este de fapt motorul care mobilizează toate resursele umane. Pornind de la această idee constatăm că toate aceste contexte au ca miez o dublă relaționare: verticală și orizontală, după modelul crucii: legătura persoanei umane cu Dumnezeu și cu creația. Nivelul calitativ al celor două relaționări se află într-o strânsă dependență. Situarea în cosmos sau în haos *con-lucrează* de fapt la formarea spirituală a omului, singura adevărată chemare și rost în lume.

În contopirea prin iubire cu Dumnezeu, sufletul își află cea mai înaltă mulțumire și se bucură de o adevărată desfătare. Prin ancorarea întregii simțiri, în acest port odihnitor și fericit, sufletul iese din starea de nemulțumire de sine, pe care o exprimă psalmistul când „suspină sufletul meu și tânjește după curțile

tale“. ²⁵

Oamenii trăind în societate trebuie să aibă legături unii cu alții spre a se ajuta în toate momentele vieții pricinuitoare de necaz sau veselie. Această legătură dintre oameni, o face virtutea dragostei, care este pentru societate, ceea ce este pentru corpurile fizice principiul afinității și al cohesiunii. Fără aceasta afinitate corpurile solide s-ar desface și s-ar nimici iar tot universul s-ar prăbuși în haos. ²⁶ Tot așa în societate, fără dragoste oamenii ar trăi mai rău decât fiarele sălbatice, izolați și neîndurători unul față de celalalt.

Creștinismul este supranumit religia iubirii. Creștinul trebuie să ajungă să-L iubească din toată ființa sa pe Dumnezeu și pe aproapele ca pe sine însuși, chiar vrăjmaș de i-ar fi. "Iubiți pe vrăjmașii voștri, zice Domnul Hristos, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc" (Matei 5, 44).

Iubirea față de sine este un aspect mai controversat al dragostei deoarece, înțeles greșit, duce la egoism, polul opus al dragostei. Din acest motiv, nu s-a vrut nici măcar introduce în manualele de Teologie Morala pentru că nu ar fi fost de folos, fapt pentru care o să dezvolt acest subiect în câteva pagini. Este foarte important să ne amintim că trupul este

²⁵ Pr. Dron-Vuescu-Gheorghita, op. cit., p. 50.

²⁶ Pr. Dron-Vuescu-Gheorghita, Morala Creștină clasa a 6-a secundară, Ed. Cartea Românească, București, 1960, p. 49, p. 54.

templul Duhului Sfânt, după cum spune Sf. Apostol Pavel (1 Cor. 3, 16) și atunci este de la sine înțeles că trebuie să avem grija de acest trup pentru că împreună cu el vom da răspuns la judecată. Trupul este o condiție a mântuirii. Fără trup nu ne putem mântui, pentru ca trupul este cel ce conlucrează cu sufletul, supravegheat de rațiune, sentiment și voința în dobândirea Mântuirii.

Universul fără o conștiință cunoscătoare nu ar avea sens. Dacă existența deplină are sens, aceasta e pentru că omul există *qua* conștiință a universului, afirmă părintele Stăniloae într-o formulare creștină a principiului antropic²⁷. După chipul lui Dumnezeu fiind, omul e chemat să cunoască lumea cu ochii ui Dumnezeu²⁸, adică să o contemple duhovnicește, să recunoască rațiunile spirituale pe care se întemeiază toată făptura. O asemenea cunoaștere a fapturilor presupune a ști *ce, cum și spre ce* sunt (sfântul Maxim), adică o recunoaștere a universului ca faptură adusă la existență pentru comuniunea veșnică și fericită cu Dumnezeu, de care e dependentă pentru realizarea acestui scop. De altfel, spune sfântul Maxim, “pomul cunoștinței binelui și a răului este [chiar] zidirea văzută”. Omul e chemat să conștientizeze valoarea iconică a creației, adică să-l

²⁷ Cf. notele părintelui Stăniloae în PSB 15, n. 40, p. 103, și PSB 80, n. 84, p. 107.

²⁸ Cf. sf. Maxim, Răspunsuri către Talasie, în Filocalia, vol. III, Sibiu, 1948, p. 12, și idem, Ambigua, 7h, p. 89; 10, p. 107; 22, p. 122.

contemple pe Dumnezeu în ea ca într-o oglindă, realizarea deplinătății sale existențiale, vocația sa veșnică fiind condiționată de modul și relația cu lumea.

Cunoașterea lumii e a-l vedea pe Dumnezeu, “care este și se arată prin toate și în toate”, căci “nu ne apropiem de creație pentru îmbogățire, ci pentru arătarea Unului suprem în ea”²⁹. Aceasta e, la un nivel profund, motivația chemării lui Adam de a pune viețuitoarelor nume (Facerea, 2, 19-20). În același timp, un exercițiu de contemplație care presupune un risc.

Pericolul contemplației naturale este acela de a fi posibilă și realizarea ei într-un mod superficial, analitic și estetic, nu holistic/înțelegător și duhovnicesc.

“Zidirea celor văzut – continuă sfântul Maxim – s-a numit pom al cunoștinței binelui și răului fiindcă are rațiuni duhovnicești, care hrănesc mintea, dar și o putere naturală care, pe de o parte, desfată simțirea, pe de alta, pervertește mintea. Deci, contemplată duhovnicește, ea oferă cunoștința binelui, iar luată trupește oferă cunoștința răului. Căci celor ce se împărtășesc de ea trupește li se face îndrumător în ale patimilor, făcându-i să uite de cele dumnezeiești”. Omul a ales calea facilă care, „orbînd mintea

²⁹ Sf. Maxim, Ambigua, 13, p. 113; Cf. sf. Atanasie, Tratat despre întruparea Cuvântului, 42, p. 137-138.

omenească, dar deschizând larg simțirea, l-a înstrăinat pe om cu totul de cunoștința lui Dumnezeu și l-a umplut de cunoștința pătimășă a lucrurilor ce cad sub simțuri”³⁰.

„Omul este liber dintru începuturi” scria Sfântul Irineu, căci Dumnezeu e liber iar omul e făcut după asemănarea lui Dumnezeu. Omul este liber dar responsabil, singurul responsabil pentru faptele sale; este responsabil față de sine, față de conștiința sa, față de semenii și față de Dumnezeu pentru cele săvârșite. Desigur că aspirația spre libertate este un dat ontologic pentru fiecare conștiință umană³¹, dar, în ceea ce privește conținutul și căile actualizării ei, păreri sunt împărțite și de multe ori contradictorii³².

Acest fapt ne demonstrează că atât libertatea cât și corolarul ei necesar responsabilitatea sunt realități spirituale care nu pot fi definite decât în termeni antinomici. Fericitul Augustin a intuit în mod magistral caracterul antinomic a libertății umane când a spus: „Iubește și fă ce vrei!”³³. dar paradoxul este că atunci când omul iubește cu adevărat, el nu mai face ceea ce vrea,

³⁰ Idem, Răspunsuri către Talasie, p. 11-12.

³¹ Emilian Vasilescu, Problema libertății spirituale în filosofia lui Bergson, în vol. „Probleme de psihologie religioase și filozofie umană”, Ed. Pavel Suru, București, 1942, p. 140-142.

³² „Ceea ce unuia îi apare calea libertății, altuia i se pare a fi tocmai contrariul ei. În numele libertății oamenii sunt gata pentru orice. Renunțarea la libertate printr-o decizie liberă, trece pentru unii drept libertatea supremă”. Vezi Karl Jaspers, op. cit., p. 260

³³ Nicolae Arseniev, Descoperirea vieții veșnice, trad. Lidia și Remus Rus, București, Ed. I.B.M.B.O.R., 1991, p. 125

după bunul său plac, ci face ceea ce trebuie pentru a rămâne permanent în orizontul tainic al iubirii. Este ceea ce însuși Mântuitorul a spus: „Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește” (Ioan XIV, 21).

Libertatea vine de la Dumnezeu; este pecetea părtășiei noastre divine, capodopera Creatorului³⁴. Ținta libertății, după cum spune Sfântul Grigorie de Nazianz este ca binele să aparțină cu adevărat celui care îl alege. Creștinul trebuie să fie prin urmare un suflet dătător de viață, o libertate responsabilă și creatoare³⁵. Libertatea presupune responsabilitatea, respectul față de ceilalți și față de sine însuși.

Omul, ca o cunună a creației, era chemat la existență încărcat de responsabilitate pentru ființa și forma lumii și de asemenea încărcat de responsabilitate pentru împlinirea sensului lumii. Însă nu orice om avea și puterea de a-și realiza această responsabilitate, ci doar omul rămas integrat în viața lui Dumnezeu, de la care să-și fi luat întreaga sa putere de viață. Acest Adam putea să identifice sensul creației, să-l asume și să-l ducă la împlinire. Ceea ce nu a reușit Adam, suntem datori să realizăm noi, ca oameni rezidiți în Hristos.

În perspectivă ortodoxă, Dumnezeu a creat lumea dintr-un motiv și cu un scop. Acest scop dă

³⁴ VI. Lossky, Introducere în teologia ortodoxă, traducere de Remus Rus, Ed. Enciclopedică, București, 1993.

³⁵ O. Clement, op. cit., p. 106.

sens și valoare lumii³⁶. Motivul creației, după Sfinții Părinți este bunătatea lui Dumnezeu, și nu o necesitate internă sau externă a Acestuia. Iar scopul creației este părtășia și a altor ființe de iubirea Lui intratrinitară³⁷, preamărirea lui Dumnezeu și fericirea acestor creaturi. În spiritualitatea ortodoxă această realitate a creației a primit numele de îndumnezeire. Așadar creația a fost menită la îndumnezeire prin cununa sa, omul. Sensul aducerii la existență a lumii și omului este îndumnezeirea.

Libertatea este o trăsătură fundamentală a definiției omului ca ființă creată după chipul Dumnezeului personal, liber și suveran. Nu al unui dumnezeu singuratic, ci al Sfintei Treimi, « *structura supremei iubiri* »³⁸. În acest sens, libertatea are drept finalitate comuniunea de iubire cu Dumnezeu și cu ceilalți. De aceea, libertatea în natura sa cea mai autentică este **libertate în vederea comuniunii**. O astfel de dragoste este după asemănarea dragostei nesfârșite, este semnul participării noastre libere la Dumnezeu, prin har (cf. Rm 8, 35).

Persoanele Sfintei Treimi nu sunt libere pentru că s-ar separa sau s-ar izola unele de altele, ci dimpotrivă, pentru că sunt deplin deschise, sau transparente, unele față de celelalte și pentru că se pot

³⁶ Pr.Prof.Dr.Dumitru Stăniloae , Teologia Dogmatică Ortodoxă , Ed. I.B.M.B.O.R. , vol I , București , 1997, p. 337.

³⁷ Ibidem , p. 338

³⁸ Idem, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I, București, 1996, p. 195.

cuprinde reciproc, păstrându-și totodată propria identitate.

Secularizarea societății contemporane, care se manifestă fie ca ostilitate față de Biserică, fie ca indiferență față de Evanghelie, ne obligă să redescoperim sensul profund al libertății și al responsabilității creștine și să facem din Biserică un promotor al adevăratei libertăți, cea care construiește comuniunea și lucrează pentru reconciliere într-o lume marcată de conflicte și dezbinare.

În existența pământească se concretizează relația specială, dialogică a omului, ca persoană morală, cu Dumnezeu, care este o Treime de Persoane, dar și cu semenii, de aproape sau de departe. De aceea existența omului pe pământ este un efort continuu și sinergic, o tensiune existențială ascetico-harică, pentru redescoperirea și actualizarea chipului nemuritor a lui Dumnezeu din om de la creație, întunecat de păcatul neascultării și pentru redobândirea asemănării cu El, posibilitate oferită prin chenoza și opera răscumpărătoare de slujire a Fiului lui Dumnezeu, întrupat în istorie, Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul, pentru toți oamenii, din toate timpurile și locurile³⁹.

³⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, *Spiritualitate și slujire la Sfinții Trei Ierarhi*, în S.T., (1974), nr. 3-4, p. 183.